

УДК 159.944.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2020.1.11>

Л. І. Котляр

доцент Дунайського інституту
Національного університету «Одеська морська академія»,
докторант кафедри публічного управління та публічної служби
Національної академії державного управління при Президентові України

ПРОБЛЕМА ВОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ВІДТЕРМІНУВАННЯ ВИКОНАННЯ СПРАВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Статтю присвячено вивченню сутності поняття «вольова поведінка» як засобу зниження рівня відтермінування виконання справ державних службовців та виявленню основних тенденцій. Кожний державний службовець як суб'єкт управління, який прагне якісно виконувати свої обов'язки, постійно працює в умовах вирішення проблемних завдань, аналізу конкретних ситуацій, усвідомлення своєї соціальної функції. Його професіоналізм виявляється в здатності справлятися з труднощами в плануванні роботи у разі виникнення великої кількості ситуацій, які не повинні відтермінуватися.

Вольова поведінка державних службовців є засобом зниження прокрастинації в професійній діяльності. У результаті аналізу наукових джерел визначено сутність та основні ознаки вольової поведінки та прокрастинації. Зокрема, у статті розглянуті актуальні наукові підходи до визначення термінів. З'ясовані змістові аспекти вищезазначених явищ показали, що феномен прокрастинації може виявлятися в різних сферах людини, в тому числі в управлінській діяльності державних службовців. У своїй основі вона має постійне відтермінування актуальних і важливих для людини справ, що постійно повторюються всупереч усвідомленню суб'єктом негативних наслідків. У статті були визначені такі особистісні якості вольової поведінки, як: здатність передбачати і уявляти свою діяльність; здатність зосереджувати увагу на основній галузі своїх інтересів; здатність планувати свої дії, враховуючи можливі перешкоди і труднощі, заздалегідь передбачати методи їх подолання.

Представлена авторська позиція щодо визначення особистісних якостей вольової поведінки, які є засобами зниження відтермінування виконання справ у професійній діяльності державних службовців. Основними якостями є: здатність аналізувати теперішню ситуацію й оперувати своїми можливостями; здатність здійснювати оптимальний вибір із декількох можливостей; здатність до планування дій; здатність до стратегічного мислення; наполегливість; здатність до самокорекції поведінки і вчинків.

Ключові слова: державний службовець, вольова поведінка, вольовий акт, прокрастинація, прокрастинатор.

Постановка проблеми. Вольова поведінка має велике значення в професійній діяльності державних службовців, оскільки воля – це свідома активність особистості, що дозволяє їй управляти своєю поведінкою за допомогою системи певних дій і вчинків.

Державний службовець як суб'єкт управління, який прагне якісно виконувати свої обов'язки, постійно проявляє в професійній діяльності вольову поведінку. Ця поведінка пов'язана з включенням у певний процес прийняття відповідальних рішень, ситуацій, що ставлять державного службовця перед необхідністю подолання у своїй діяльності суб'єктивних і об'єктивних труднощів, мобілізації власних

можливостей для досягнення намічених цілей. Саме державний службовець постійно здійснює вибір між негайним здійсненням справ чи, навпаки, відтермінуванням виконання завдань. Актуальне значення в публічному управлінні має вольова поведінка, яка може бути засобом зниження прокрастинації в професійній діяльності державних службовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження доводять висновок, що прокрастинація – це вираження емоційної реакції на планові або необхідні справи. Проблемі визначення сутності механізмів прокрастинації, їх класифікації приділялося багато уваги у працях Є. Базики, Н. Боровскої, Т. Вай-

ди, Я. Варваричевої, В. Воробьова, М. Дворника, В. Ковиліна, М. Кузнецова, Т. Мотрук та ін. [1; 2; 3; 4; 6; 7; 9; 11].

У свою чергу аналіз наукової літератури показав, що проблемі визначення сутності психології волі та вольової регуляції особистості багато уваги приділяли такі дослідники, як: К. Абульханова–Славська, А. Бандура, Л. Божович, В. Іванніков, Б. Зіммерман, В. Котирло, Т. Шульга та інші. Вони вивчали окремі характеристики проявів волі, вольової регуляції, вольових якостей або вольових стратегій особистості в окремі вікові періоди розвитку.

Регулятивну функцію волі зробили предметом своїх досліджень В. Калін, А. Пуні, В. Селіванов [12] тощо. Вольова регуляція, на їхню думку, – це свідоме опосереднювання цілями і мотивами предметної діяльності утворення оптимальної мобілізованості, оптимального режиму активності і концентрування цієї активності в певному напрямі, тобто цілеспрямоване утворення такої організації психічних функцій, які б забезпечували ефективність дій.

Мета статті – проаналізувати поняття прокрастинації та вольової поведінки в контексті різних теоретичних підходів; визначити особистісні якості для здійснення вольової поведінки як засобу зниження відтермінування виконання справ у професійній діяльності державних службовців.

Виклад основного матеріалу. Активна і відповідальна особистість, в якій зараз так гостро має потребу суспільство, – це особистість із високою регуляцією поведінки і діяльності. Державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті, здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби.

Відтермінування виконання справ на потім є головним питанням, яке досліджується науковцями різних країн світу у зв'язку зі зростанням кількості осіб, які прокрастинують, і низкою негативних наслідків цього процесу: шкідливим впливом на розвиток особистості, її продуктивність, працездатність, на кар'єрне зростання, професійну успішність. Ми вважаємо, що ріст прокрастинації пов'язаний зі зміною технологій і часових рамок виконання завдань, що притаманно для нашого часу, в якому технології роз-

виваються стрімкими темпами, відбувається кваліфікація модернізації всіх сфер життєдіяльності людини та, відповідно, зростають вимоги до спеціалістів і результатів їхньої діяльності, до відповідальності фахівців, їхнього уміння аналізувати, прогнозувати наслідки своїх дій чи без діяння.

Прокрастинація (від латів. *pro* – замість, *popere* – попереду і *crastinus* – завтрашній) означає схильність до постійного відкладання «на потім» неприємних справ. Прокрастинатори – люди, схильні відтермінувати виконання завдань, перекладати відповідальність на інших, працювати хаотично, без плану або лише під натхненням чи за настання реченця. Тому вони є неефективними членами в команді.

Треба відзначити, що проблема зволікання завжди існувала в різних культурах та в різні часи. Так, грецький поет Гесіод (VIII – VII ст. до н. е.) у поемі «Труди і дні» осуджує зволікання: «Ніколи не відкладайте вашу роботу на завтра та на післязавтра; бо млявий працівник не заповнює свій сарай, як і той, хто відкладає свою роботу; <...> людина, яка відкладає роботу, завжди в розоренні» [16]. Як відомо, негайному примиренню із супротивником навчав Ісус (Матвея 5: 23–24). У Ефесянам 4:26 написано: «...сонце нехай не заходить у вашому гніві».

Давньоримський політичний діяч, філософ Марк Цицерон (106–44 рр. до н.е.) вважав, що повільність і зволікання неприпустимі у будь-якій справі (*Philippics*, 6.7), а римський філософ Луцій Анней Сенека (4 р. до н.е. – 65 н.е.) попереджав: «Доки ми відкладаємо життя, воно минає» [16].

Термін «прокрастинація» ввів у 1977 році П. Рінгенбах у книзі «Прокрастинація в житті людини». У цьому ж році була опублікована книга А. Елліса і В. Кнауца (Ellis, Knaus, 1977) «Подолання прокрастинації», основу якої склали клінічні спостереження. Потім була написана науково-популярна книга Дж. Бурка і Л. Юєн (Burka, Yuen, 1983) «Прокрастинація: що це таке і як з нею боротися». Нарешті, в середині 1980-х років почав здійснюватися науково-академічний аналіз феномену прокрастинації (Solomon, 1984; Lay, 1986; Rothblum, Solomon, 1986). Були розроблені опитувальники для вивчення прокрастинації (Aitken, 1982; Lay, 1986; McCown et al., 1987; Tuckman, 1991). У кінці XX – початку XXI століття ця проблема привернула увагу і вітчизняних психологів.

Зазначимо, що в сучасній зарубіжній і вітчизняній психології на даний момент немає єдиного визначення феномену прокрастинації. «Online Etymology Dictionary» подає такі відомості: «Прокрастинація (ім.): 1540-і рр., від середньовічного французького *procrastinationi* лат. *Procrastinationem* (називний відм. – *procrastinatio*) – відкладання із дня на день, *procrastinare* – відкласти, відтягнути, затримати, *pro* – вперед, далі, на користь чого-небудь, та *crastinus* – завтра [15]. Згідно з «American Heritage Dictionary of the English Language» прокрастинація тлумачиться як «акт відкладання роботи з чим-небудь на майбутнє, непотрібне зволікання чи відтягування», «відкладання чи затримка без необхідності», «перенесення виконання справ у зв'язку зі звичною безпечністю чи лінощами» [17].

N. Milgram (1992) розглядає прокрастинацію як:

- 1) поведінку послідовного зволікання;
- 2) наслідок неякісного поведінкового продукту;
- 3) таку, що включає завдання, яке сприймається прокрастинатором як важливе для виконання;
- 4) результат емоційного розладу [14].

На думку С. Лея, прокрастинацією також є добровільне, ірраціональне відкладання намічених дій, притому що для особистості це спричинить відчутний вагомий негативний ефект.

В.С. Ковилін вважає прокрастинатора особою, яка схильна до зволікання в ухваленні рішення, відкладання виконання різних справ «на потім». Автор розглядає зміст даного феномену в наявності тенденції відкладати виконання необхідних справ «на потім» як поведінковий патерн, за якого відбувається усвідомлене відкладання виконання провідної для людини в даний період часу діяльності, заповнюючи при цьому час позбавленими продуктивного сенсу діями [9]. Автор у своїх дослідженнях наводить дані, що від 46% до 95% учнів вважають себе завзятими прокрастинаторами, а постійне відкладання «на потім» спостерігається і у 15–20% людей старше 25 років [9].

Н.М. Карловська, Р.А. Баранова і Л.І. Дементій описують феномен прокрастинації через відкладання виконання своєчасних, доречних дій на більш пізній термін, що у свою чергу супроводжується негативними емоційними реакціями і, як результат, призводить до погіршення якості роботи. На думку авторів, прокрастинація – феномен комплексний і неоднорідний у пси-

хологічному плані, складається з різних компонентів (когнітивних, емоційних, поведінкових), які пов'язані з мотиваційною сферою особистості. Також окремими формами прокрастинації є страх ризику, відкладання ухвалення рішень, планування, що часто не виконується, тощо.

Ряд авторів дотримуються думки, що прокрастинація пов'язана з емоційними реакціями на заплановані або необхідні справи. Заслужують на увагу думки авторів Є.П. Ільїна і В.С. Ковиліна, які вважають прокрастинацію вираженням різного виду емоційної реакції [8; 9]. На цій основі Є.П. Ільїн виділяє типи прокрастинаторів: 1) «напружений», для якого характерні тривожність, занепокоєння, переживання, відчуття провини, викликані загальним перевантаженням, втратою відчуття часу, незадоволенням власними досягненнями, неясними життєвими цілями, невпевненістю у собі; 2) «розслаблений», який віддає перевагу виконанню лише тих справ, які приносять йому задоволення в даний момент часу. Такі люди витрачають час на інші, більш приємні заняття [8].

На основі проаналізованих дефініцій пропонуємо своє трактування прокрастинації як процесу постійного добровільного зволікання виконанням важливих справ у зв'язку з нерозвиненістю вольової поведінки особистості.

На нашу думку, вольова поведінка державних службовців є позитивним засобом, який знижує рівень прокрастинації в професійній діяльності.

Розглянемо питання щодо визначення поняття «вольова поведінка». Вольова поведінка державних службовців спрямована на підвищення ефективності роботи в управлінській діяльності.

Аналіз літератури приводить до думки, що існує багато різних визначень поняття волі, при цьому науковці звертають увагу на різні аспекти явища, яке позначається цим поняттям. Так, деякі науковці, визначаючи поняття волі, звертають увагу на боротьбу мотивів, що зумовлюють поведінку людини [12].

Регулятивну функцію волі зробили предметом своїх досліджень В.П. Калін, В.І. Селіванов, указуючи на те, що воля є процесом саморегуляції поведінки людини, що виявляється у прийнятті рішення, подоланні труднощів і перешкод на шляху досягнення мети, виконання поставлених завдань. Волю розуміють як свідомо спрямовану активність особистості, як внутрішню активність психіки, пов'я-

зану з вибором мотивів, цілепокладанням, прагненням до вибору мотивів, досягненням мети, зусиллям до подолання перешкод, мобілізацією внутрішньої напруженості, здатністю регулювати спонукання, можливістю приймати рішення, гальмуванням поведінкових реакцій [12]. При цьому необхідно відзначити, що воля виконує дві взаємопов'язані функції – спонукальну і гальмівну.

Так, спонукальна функція, як відомо, забезпечує активність людини в подоланні труднощів і перешкод. Якщо в людини відсутня актуальна потреба виконувати дію, але при цьому необхідність виконання її вона усвідомлює, воля створює допоміжне спонукання, змінюючи смисл дії, викликаючи переживання, що пов'язані з передбаченими наслідками дії. Головним проявом волі в такому випадку стає вчинок.

Гальмівна функція волі проявляється у стримуванні небажаних проявів активності. Ця функція найчастіше виступає в єдності зі спонукальною. Людина здатна гальмувати виникнення небажаних мотивів, виконання дій, поведінку, які суперечать уявленню про зразок, еталон, і здійснення яких може поставити під сумнів або зашкодити авторитету особистості [5].

Отже, ми розуміємо під вольовим зусиллям здатність індивіда переборювати силу опору зовнішнього оточення і власних недоліків під час здійснення вольових актів. Вольову поведінку ми розглядаємо як поведінку особистості в цілому, яка характеризується регулярним виконанням вольових актів у своїй діяльності.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного аналізу показали, що феномен прокрастинації може виявлятися в різних сферах людини, у тому числі в управлінській діяльності державних службовців. У своїй основі вона має постійне відкладання актуальних і важливих для людини справ, що постійно повторюються всупереч усвідомленню суб'єктом негативних наслідків у зв'язку з нерозвиненістю вольової поведінки особистості.

Вольову поведінку ми розглядали як поведінку особистості в цілому, яка характеризується регулярним виконанням вольових актів у своїй діяльності і потребує наявності таких особистісних якостей: здатність передбачати і уявляти свою діяльність; здатність зосереджувати свою увагу на основній галузі своїх інтересів; здатність планувати свої дії, враховуючи можливі перешкоди і труднощі, заздалегідь передбачати методи їх подолання.

Таким чином, вольова поведінка є засобом зниження відтермінування виконання справ в професійній діяльності державних службовців і включає такі особистісні якості, як: здатність аналізувати теперішню ситуацію і оперувати своїми можливостями; здатність здійснювати оптимальний вибір із декількох можливостей; здатність до планування дій; здатність до стратегічного мислення; наполегливість; здатність до самокорекції поведінки і вчинків.

Список використаної літератури:

1. Базика Є.Л. Феномен психофізіологічного стану прокрастинації. *Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. 2012. № 1.
2. Боровская Н.В. Психологические и психофизиологические предпосылки лени студентов : дисс ... к. психол. н. : 19.00.07 «Педагогическая психология». Санкт-Петербург, 2008. 168 с.
3. Вайда Т.С. Прокрастинация как компонент поведінки працівників ОВС та її профілактика під час професійної підготовки курсантів у ВНЗ МВС України. *Юридичний бюлетень*. 2016. Вип. 2. С. 197–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ub_2016_2_22
4. Варваричева Я.И. Феномен прокрастинации: проблемы и перспективы исследования. *Вопросы психологии*. 2010. № 3. С. 121–131.
5. Варій М.Й. Загальна психологія : навч. посібник для студ. психол. і педагог. Спеціальностей. Львів : Край, 2005. 752 с.
6. Воробьева В.В., Якиманская И.С. Психология лени: постановка проблемы. Оренбург, 2003. 57 с.
7. Дворник М.С. Соціально-психологічні практики відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2014. 200 с.
8. Ильин Е.П. Психология воли. Санкт-Петербург : Питер, 2000. С. 17–195.
9. Ковылин В.С. Теоретические основы изучения феномена прокрастинации. *Электронный научный журнал «Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие*. 2013. № 2.
10. Леонтьев А.Н. Воля. *Вестник Московского университета. Сер. 14 : Психология*. 1993. № 2. С. 3–14.
11. Мотрук Т.О., Стеценко Д.В. Прокрастинация как ингибитор розвитку успішної особистості. *Актуальні питання сучасної психології* : Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (Суми, 15 травня 2014 р.). Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. 388 с.
12. Селиванов В.И. Основные подходы к психологическому исследованию волевой активности

- личности. *Экспериментальные исследования волевой активности*. Рязань, 1986. 138 с.
13. Швалб Ю.М. Возвращение к забытой теме: проблема воли в психологии. *Зб. наук. пр. Актуальні проблеми психології*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Том VII: Екологічна психологія. Вип. 37. С. 186.
14. Milgram N.A. Procrastination: A malady of modern time. *Boletin de Psicologia*. 1992. Vol. 35:83.
15. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com/index.php?term=procrastination>.
16. Steel P. The nature of procrastination: a meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological bulletin*. 2007. Vol. 133 (1). P. 65–94.
17. The American Heritage Dictionary of the English Language. Fifth Edition. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html?q=procrastination>.

Kotliar L. I. The problem of volitional behavior and delaying the performance of civil servants' affairs

The article is devoted to the study of the essence of the concept of "willful behavior" as a means of reducing the level of delay in the performance of civil servants, to identify the main trends. Every civil servant, as a subject of management, who strives to fulfill his / her responsibilities in a qualitative manner, constantly works in the conditions of problem solving, analysis of specific situations, awareness of his / her social function. His professionalism is manifested in the ability to cope with difficulties in planning work in the event of a large number of situations that should not be delayed.

Willful behavior of civil servants is a means of reducing procrastination in professional activity. As a result of the analysis of scientific sources, the essence and the basic signs of volitional behavior and procrastination were determined. In particular, the article discusses current scientific approaches to the definition of terms. The clarified substantive aspects of the above phenomena have shown that the phenomenon of procrastination can manifest itself in various spheres of human beings, including in the administrative activity of public servants. At its core, it has a constant delay in current and important human affairs, which are constantly repeated despite the subject's awareness of the negative consequences. The article defines such personal qualities of volitional behavior as: the ability to anticipate and imagine their activities; the ability to focus on the core area of their interests; the ability to plan their actions, taking into account possible obstacles and difficulties, to anticipate in advance the methods for overcoming them.

The author's position on determining the personal qualities of volitional behavior that are the means of reducing the delay in the execution of cases in the professional activity of civil servants is presented. The main qualities are: the ability to analyze the current situation and operate its capabilities; the ability to make optimal choices from multiple options; ability to plan actions; ability to think strategically; persistence; the ability to self-correct behavior and actions.

Key words: *civil servant, willful behavior, willful act, procrastination, procrastinator.*